

Eesti Akadeemilise Usundiloo Seltsi aastakonverents „Vormelid ja tehnikad religioonis“

04.11.2011

Ülikooli 16 (von Bocki maja) – aud. 212

10.00 – 11.30: Juhatab Ergo-Hart Västrik

Madis Arukask: Avasõnad

Mare Kõiva: Käsikirjalised nõiaaraamatud

Kristi Salve: Sõna ja tegu: mõtteid vepsa rahvausundi põhjal

Taisto Raudalainen: Eerosest agaapesse „Püha Vaimu tules“? – Ekstaatilisest tehnikast armastuse teenistuses hüppajate usuliikumises Ingerimaal

11.30 – 12.00 kohvipaus

12.00 – 13.00: Juhatab Art Leete

Piret Koosa: „Et me oskaksime tulistada jumalasõnaga“: komi evangelistide usupraktikast

Eva-Liisa Roht, Ele Pajula: Kes tulevikku ei vaata, elab minevikuta – kuidas võtta vastu

Jeesus ja elada nagu enne?

13.00 – 14.00 lõuna

14.00 – 15.30: Juhatab Lea Altnurme

Marko Uibu: Ideede omaksvõtt ja kinnistumine Eesti uue vaimsuse praktiseerijatel

Katre Koppel: Algallika kogukonda ühendavate abstraktsete sümbolite kinnitamine vabastava hingamise kaudu

Elo Liiv: Hingestatud esemete tähtsus kaasaja eestlaste igapäevaelus

15.30 – 16.00 kohvipaus

16.00 – 18.00 Juhatab Ringo Ringvee

Kadri Raudsepp: Välise harjutuste ja meeleharjutuste seostest tiibeti budismi ningma traditsiooni džangteri (byang gter) õpetusliini ngöndro (sngon 'gro) ehk ettevalmistavate harjutuste näitel

Märt Läänemets: Meeleharjutuste tähendusest budismis ja neid tähistavate sõnade tõlkimise probleemist

Elle Vaht: Sugestiivsed tehnikad atika needustahvlitel. Hirmu konstrueerimine maagias Platoni järgi

Jaan Lahe: Rudolf Bultmann usundiloolasena

Konverentsi korraldavad:

Eesti Akadeemiline Usundiloo Selts

Kultuuriteooria tippkeskus

TÜ eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

TÜ eesti keele võõrkeelena osakond

Käsikirjalised nõiaraamatud

Mare Kõiva (mare/at/folklore)

Eesti Kirjandusmuuseum, folkloristika osakonna juhataja ja vanemteadur

Vaatlen ettekandes kirjaliku folkloori diskursusesse kuuluvaid nõiaraamatuid. Iseloomustan lähemalt neid ümbritsevaid uskumuskihistusi ning käsikirjalisi loitsu- ja maagiavihikud, taevakirjasid, samuti rahvaluulekogujate ümberkirjutusi originaalkäsikirjadest. Varasemad eestikeelsed käsikirjad pärinevad 19. sajandist ja sisaldavad loitsude kõrval veel maagilisi võtteid, praktilisi nõuandeid, retsepte jm. Käsikiri koosnes enamasti 24–50, harvem ligikaudu 250 tekstist. Käsikirjadel oli rida funktsioone: kaitsevahend, memoreerimise tugi, osaline praktilistes arstimis- ja tõrjerituaalis jm.

Seesuguste käsikirjade puhul kerkivad küsimused isiku ja käsikirja vahekorra, eeldatav (alg)allikatruudus, osalus rituaalis, käsikirja keelekasutus, sh kuidas kujunes meie saksaalse keeles korpus ning kuidas kajastuvad keelemuutused eelduspäraselt konservatiivsetes käsikirjades. Kuna seesugune raamat koostati mõnigi kord pikema aja jooksul, kasutades erinevaid allikaid, samuti tehti ümberkirjutusi teiste käsikirjalistest nõiaraamatutest, siis võimaldavad nad mudeldada käsikirja ja laiema sotsiaalmajandusliku konteksti vastasmõjusid.

Huvipakkuvad on ka lisandused ühe lähiliigi, taevakirjade käsikirjadesse. Taevakirjad sisaldavad tihti kaitsevormeleid tulekahju ja sõjasurma vastu, samuti olid abiks sünnitamisel ja verejooksu peatamisel, kuid pseudograafia lõppu võidi lisada eraldi osana rohkem arstimissõnu.

Sõna ja tegu: mõtteid vepsa rahvausundi põhjal

Kristi Salve (kristi/at/folklore.ee)

Eesti Kirjandusmuuseum, folkloristika osakonna vanemteadur

Kasutan nimetust *vepsa rahvausund* sellise usundiliste kujutelmade ja käitumise süsteemi kohta, milles on integreeritult nii kristlik kui mittekristlik komponent ja mis on toiminud sellest ajast peale, millest meie kasutuses on ülestähendusi. Mõnevõrra modifitseeritult toimib see tänapäevani.

Ettekandes tulevad vaatlusele sõna ja tegu, kummagi roll ja tihe omavaheline seos rahvausundis. Tundub, et täisväärtuslikus rituaalses käitumises on vajalikud mõlemad komponendid, kuigi olulisem võib olla kord üks, kord teine – vähemalt kõrvalt vaadates. Erinevad on juhtumiti ka kummagi funktsioonid teineteise suhtes.

Sõna on ühelt poolt ise tegu, sõnategu. Kujundlikult öeldes on sellega astunud samm ja tehtud oma mured ja soovid üleloomulikele jõududele teatavaks. Kummatigi on „vepsa naiste vaikiv jumalateenistus“ (K. Heikkinen) selgelt puudeline ja sellisena ka tajutud. Teiselt poolt on pelgad sõnad, ükskõik kas lihtsad vormelid või pikad palved/loitsud, ilmselt niisama piisamatud. Nende kõrval on peetud vajalikuks ka otsesemalt mõistetud (nimetagem seda siis *manu*) tegu, ükskõik kas napi liigutuse või keeruka ja kestva tegevuse näol, kuigi võib-olla mõnel puhul mõõndes sõnalise komponendi (mis seostub rohkem *mente*'ga) otsustavat osa.

Seda, kuidas sõna ja tegu on 20. sajandi vepslastel konkreetselt koos toiminud, vaatlen kristlike (küla)pühade tähistamise, koduste palvete ja mälestamiste, itkemise (rõhuga pulmaitkudel) ja eriti rahvameditsiini näiteid kasutades.

Eerosest agaapesse „Püha Vaimu tules“? – Ekstaatilised tehnikad armastuse teenistuses hüppajate usuliikumises Ingerimaal

Taisto Raudalainen (taika.raud/at/gmail.com)

Eesti Kunstiakadeemia, kultuuriantropoloogia ja rahvakunsti lektor

18.–19. sajandi vältel levis Peterburi ümbruses „kristuseusuliste“ (ven *hristoverõ*) e nn *hlõstide* karismaatiline usuliikumine, kelle liturgia sisaldas ka tantsu, mida rühmasiseselt käsitati kui osa saamisena „Pühast Vaimust“. Hlõstide teoloogia kohaselt pole nad ristitud mitte sakramentaalse ristimisveega, vaid „Püha Vaimu tulega“, millega seondub ka karismaatiliste liturgiliste tehnikate läbi saavutatav ekstaas ning sellega kaasnev seksuaalenergia. Selle erootiliselt laengud panid koguduse põimuma „nagu ämblikud“ omavahel. Mh sellise kujundi kaudu iseloomustas liturgia ajal toimuvat usuliikumise üks viimaseid naisliikmeid 2008. aastal.

1970ndatel tehtud salvestustelt võib kuulda, et mingis liturgia faasis viiakse kogudus tantsides ja lauldes transsi, st. muutunud teadvuse seisundisse, kus ei pöörata enam tähelepanu hääleaparaadi laitmatule toimimisele. Peamiseks on rütm, aga meloodika ja viis lagunevad koost, ehkki kõster püüab seda ohjes hoida. See faas võib kesta isegi tunde, sest hlõstide teenistus kestab pea terve päeva – ära tuleb laulda kõik 38 prohvetile ilmutatud vaimulikku laulud, millest osasid esitatakse kuni pool tundi. Sealjuures ei peeta enam ka kinni mitte kõikidest domineeriva kultuuripildi kokkulepetest. Võimenduvad ihulised, taktiilsed kogemused: sensoorne tundlikkus, kompimismeel. Ühe liturgilise toiminguna astub prohvet harkisjalu pinkidele, et kogudus tantsiks tema jalgevahelt „läbi kitsaste väravate“ tõotatud maale. Samuti kujutletakse koguduse ühistantsu täispurjes laeva seilamisena üle maailma mere „viimse rahasadama“ poole. Siin näeme kiliastliku kollektiivse pääsemisteoloogia kajastusi. Ka mitmed kujundid usuliikumise poolt lauldud vaimulikes lauludes on seksuaalse alatooniga, kujutades mh „taevast pulmapidu“ – Peiu (sm *Veriylkä*) ja Mõrsja ühtumist armutules. Arvatavasti on mitmed neist tagasi viidavad just 18.–19. sajandil ka Ingerimaal kanda kinnitanud pietistlikusse teoloogiasse.

Andumine prohvetile või „vaimsele vennale“, mis on usuliikumises omamoodi normiks, leiab osalise õigustuse nende liturgiliste ekstaasitehnikate kaudu. Lahkusu igapäevapraktikates võis vendadele kuuluda mitmeid „sõsaraid“. Nn prohveteil endil on neid olnud 5, mõningate teadete kohaselt 7 või koguni 12. Üldiselt on neitsid olnud teenijateks, omandades tasahilju ka tähtsamaid võimetekohaseid ülesandeid. Naisterahva kõrgeimaks staatuseks koguduses on olnud *lukkar* ehk kõstri roll. Siin võime täheldada sugulise läbikäimise ja soolise segregatsiooni usundilist argumenteerimist. Seksuaalsust on kasutatud võimuvahendina, mh jäägitu andumuse kujundajana.

Seks ja alastus on olnud religioosse innustumise (ekstaasi) ning Püha Vaimu ilmumise vahendiks veel mitmeski Ida-Soomes ja Karjala maakitsusel levinud sektiliikumises. Neid ihulisi elamusi nähti jumaliku annina väljavalituile. Verbaalsel tasemel on oma tegevust püütud õigustada näiteks Pauluse maksiimiga „puhastele on kõik puhas“, st mistahes puhta ja pühendunu intentsiooniga sooritatud tegu on alati Jumalale meelepärane.

Kokkuvõtlikult võiks öelda, et hlõstide usuliikumisega seondub tugev negatsioon kõige ümbritseva „maailma“ vastu ning sellest tulenev tõrjuv hoiak nii verbaalse, visuaalse ning iseäranis dogmaatilise suhtes. Neid asendab taktiilsuse ülerõhutamine ning mitte-teadvusele suunatud kogemused. Hlõstide omapäraste religioossete „antinormide“ kehtestamise aluseks näivad olevat Venemaa erinevate kontrakultuuride traditsioonilised võrgustikud.

„Et me oskaksime tulistada jumalasõnaga“: komi evangelistide usupraktikast

Piret Koosa (piret.koosa/at/gmail.com)

Eesti Rahva Muuseumi teadur-kuraator; Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, etnoloogia doktorant

Käsitlen oma ettekandes Komimaal väikeses Don'i külas asuva evangeelsete kristlaste kogukonna religioosses praktikas kesksel kohal olevaid sõnalisi väljendusvorme.

Oluliseks evangeelsete kristlaste kogukonda kuulumist väljendavaks ja kinnitavaks žanriks on pöördumislood või tunnistused (*sviditel'stvo*) sellest, kuidas inimene usu ja jumala juurde jõudis. Need tunnistused pole mitte ainult tõendiks jumala kõikvõimsusest, vaid peaksid toimima ka usku kinnitavana ning uute inimeste usuni juhatajana. Oma loo sõnastamisel ja jutustamisel võetakse eeskujuks varem kuuldu, nõ kogenumate usklikte esituses räägitu. Nii sisaldavad need justkui väga isiklikul kogemusel põhinevad narratiivid tihti teatud ühetaolisi väljendeid ja süžeepeördeid, vilunumad jutustajad viitavad vahel ka teatud kohtadele Piiblis. Kui küsida usu juurde jõudmise kohta inimeselt, kes pole veel kuigi kaua kogukonda kuulunud või ei tunne end usuteemadel väljendumisel kindlalt, saab sageli vastuseks, et „mina ei oska veel (õigesti) rääkida“.

Samas on koguduse rituaalses praktikas küllalt tähtsalt kohal ka teine sõnaline žanr, mille vahendusel jumalat ülistada – religioossed laulud. Teenistusel käimisest rääkides toovad paljud Don'i koguduse liikmed esile just laulmise erilise võlu ning selle, kuidas nende laulude rõõmsameelne sisu ja esitus erineb õigeusu kirikus lauldavast melanhoolsema sisuga repertuaarist. Oma ettekandes keskendun sellele, kuidas 57-aastane Maria on just laulmises avastanud enda jaoks tähendusliku viisi jumalaga suhtlemiseks. Pärast liitumist Don'i kogudusega leidis Maria inspiratsiooni ka ise uskliku sisuga laule kirjutada ning on saanud võimalusi neid ka teenistustel ja teistel kogukondlikel üritustel esitada.

Kes tulevikku ei vaata, elab minevikuta – kuidas võtta vastu Jeesus ja elada nagu enne?

Eva-Liisa Roht (evaliisaroht/at/gmail.com)
Tartu Ülikooli etnoloogiamagister

Ele Pajula (elepajula/at/gmail.com)
Tallinna Ülikooli filosoofiamagister

Oma ettekandes uurime Eesti romade identiteediküsimusi seoses ennustamiskunsti ja religiooniga. Ennustamine on romade jaoks üks traditsioonilistest elatise teenimisviisidest ning kultuuri osa. Viimastel aastakümnetel romade hulgas populaarsust saavutanud evangeelsed kirikud aga taunivad ennustamist ning asetavad konkreetsed inividid keerulisse olukorda, kus on vaja lepitada omavahel usulised tõekspidamised ja kultuuritaust.

Et anda kasvõi põgusatki sissevaadet sellesse sisekonflikti, tuleb veidi lahti harutada nii ennustamise enda dünaamikat (mida tähendab ennustamine nii ennustajale kui kliendile) kui peatuda evangeelsete kirikute hoiakul seoses ennustamiskunstiga. Siin ilmneb vajadus lahendada isiklikus plaanis konflikt erinevate uskumussüsteemide vahel.

Ettekande aluseks on kevadest 2009 kuni sügiseni 2010 läbiviidud etnoloogilised välitööd Eesti romadega.

Ideede omaksvõtt ja kinnistumine Eesti uue vaimsuse praktiseerijatel

Marko Uibu (marko.uibu/at/ut.ee)

Tartu Ülikooli usuteaduskond, religiooniantropoloogia doktorant

Et „vaimsel turuplatsil“ levivatel õpetustel puudub reeglina tugev institutsionaalne või grupi toetus, lasub vaimsusest huvitatutel seda suurem koormus ideede paikapidavuse kinnitamisel. Toetudes 2011. aasta kevadel vaimsetel üritustel osalejatega tehtud süvaintervjuudele, kirjeldan ettekandes praktikate poole pöördumise protsessi, õpetuste omaksvõttu ning seda, kuidas vaimsed ideed hakkavad struktureerima inimeste igapäevaelu ning kujundama taju maailmast.

Mitmed vaimsete praktikate printsiibid ja selgitused lähevad vastuollu kooli loodusteaduste programmis õpitu ning avalikus tähendusruumis (Eestis üldiselt teaduslik-materialistlikust seisukohast) „normaalseks“ peetavaga. Üldjuhul tajuvad vaimsuse järgijad ühiskonnas levinud skeptilisi hinnanguid ning tunnetavad, et neid võidakse pidada imelikuks. Seetõttu on usalduse tekkimine keeruline protsess ega sarnane instrumentaalse tarbimisega, millele „vaimse turuplatsi“ metafoor justkui viitaks.

Süvaintervjuudest selgub, et pigem on tegemist mitmetasandilise protsessiga, kus õpetusepõhised argumendid (mida näiteks Hammer 2004 kirjeldab autoriteeti loova apelleerimisena traditsioonile või teaduslikkusele) või tajutud grupi tugi (teiste osalejate kogemused, seminarides teemade arutlemine või sarnaste raamatute lugemine) loovad esmalt praktikate või ideede poole pöördumiseks piisava usalduse. Selle usalduse foonilt ning selle toetusel saavad osalejad hakata iseseisvalt katsetama ning seeläbi leidma juba isiklikule kogemusele toetuvat kinnitust oma uskumuste kehtivuse kohta. Taoline mehhanism kujundab inimeste taju maailmast – osalejad kalduvad tõlgendama oma elu sündmusi lähtuvalt vaimsest ja üleloomulikust (näiteks imelised paranemised, erinevad märgid ja ended) kasutades selleks erinevaid kultuurilisi tähendusi ja vormeleid. Neid leiab näiteks juba lapsepõlvemälestustest ning äärmuslikel juhtudel hakkavad need suunama koguni taju ning meelelisi kogemusi.

Ettekanne põhineb Kesk-Euroopa ülikoolis sotsioloogia ja sotsiaalanthropoloogia erialal juunis 2011 kaitstud magistritööl ning Tartu Ülikoolis religiooniantropoloogia erialal jätkuvatel doktoriõpingutel.

Algallika kogukonda ühendavate abstraktsete sümbolite kinnitamine vabastava hingamise kaudu

Katre Koppel (katrekoppel/at/gmail.com)

Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, etnoloogia magistrant

Tervendamine ja isiklik areng on üks laiahaardelisemaid teemasid uues vaimsuses (ingl k *new spirituality* või *new age*) ja uut vaimsust käsitlevas kirjanduses. Tervendamispraktikad ehk *teraapiad* on spirituaalse miljöö kõige nähtavamateks valdkondadeks. (Hanegraaff 1996) Vabastav hingamine (ingl k *rebirthing*, *rebirthing-breathwork*) on uue vaimsuse tervendamispraktika, mis on alguse saanud 1960.–1970. aastate USA-st. Eestisse jõudis vabastav hingamine 1990. aastate lõpul.

Vabastava hingamise praktika kõige olulisemaks aspektiks on hingamistehnika – ühendatud rütmiline hingamine, mille abil viib praktiseerija ehk *hingaja* end muutunud teadvusseisunditesse. Muutunud teadvusseisundites saavad praktiseerijad nii füüsilisi, emotsionaalseid, intellektuaalseid kui ka spirituaalseid kogemusi. Õpetuse järgi avab vabastav hingamine energiakanalid ja paneb liikuma eluenergia ehk teisisõnu leitakse, et lisaks õhule hingatakse sisse ka energiat (Orr 2006; Minett 2006).

Vabastava hingamise üheks eesmärgiks on püüda vabaneda füüsilistest hädadest ja/või soovimatutest emotsioonidest. Praktiseerijad usuvad, et iga kogetud tundmuse põhjal teeb inimene teadlikult või alateadlikult enda või oma elu kohta otsuse (nt *elu on kannatus, ma ei vääri õnne* vms), mis mõjutab ta järgnevat elu ja selle kvaliteeti. Arvatakse, et negatiivsete otsuste tegemise tagajärjel talletuvad inimese kehas emotsioonid ja pinged, mis võivad põhjustada füüsilisi haigusi ja emotsionaalseid probleeme. *Hingajad* leiavad, et kui taaskogeda hingamiseajal traumaatilisi ja negatiivseid mälestusi, mis on valmistanud või valmistavad elus kannatusi, on võimalik vastu võtta uusi ja positiivseid otsuseid ning mõtestada elus toimunu ümber. Vabastava hingamise teiseks eesmärgiks on ühenduse loomine *Jumalaga, jumalikkusega, Universumi, Kõrgema Mina, Universumi Kõrgema Tarkusega* vms. Kontakti loomise kaudu kõrgema üleloomuliku dimensiooniga loodetakse jõuda iseenda terviklikkuseni, oma autentse *Minani*, vaimse taassünni või valgustuseni.

Minu ettekanne põhineb 2010.–2011. aasta välitöödel, mille olen läbi viinud vabastava hingamise Algallika kogukonnas. Algallika kogukonda ühendavad mõttelised sümbolid nagu *vabadus, toetus ja süüitus*. Ettekandes annan ülevaate tähendustest, mis antakse mõtteliste sümbolitele, ning näitan, milline on vabastava hingamise roll sümbolite kinnitamisel Algallika kogukonnas.

Kirjandus

Hanegraaff, Wouter J. 1996. *New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought*. Leiden, New York, Köln: E. J. Brill.

Minett, Gunnel 2006. *Hinga välja. Teadlik hingamine läbi aegade*. Tallinn: Pilgrim.

Orr, Leonard 2006. *Vabastava hingamise lugu*. Tallinn: Kordustrükk.

Hingestatud esemete tähtsus kaasaja eestlaste igapäeva elus

Elo Liiv (elo.liiv/at/maavald.ee)
Tallinna Ülikool, antropoloogia magistrant

Eestlased on erinevate küsitluste järgi kõige madalama religioossusega rahvas Euroopas või isegi kogu maailmas,¹ teisalt ollakse samade andmete järgi eespool usus vaimudesse, hingedesse ja üleloomulikesse vägedesse. Tegemist on äärmiselt huvitava ja mitmeti tõlgendatava usulise maastikuga; tõelise väljakutsega uurijatele erinevatest valdkondadest.

Käesolevas ettekandes teen lühikokkuvõtte väikesest eeluurimusest, mille tegin 2011 aasta kevadel, et kaardistada animismi ulatust kirjeldatud maastikul esemelise kultuuri näitel. Uurimustöö eesmärgiks oli mõista, kui olulisel kohal on esemete hingestamine tänapäeva eestlaste igapäeva elus: kuidas olulised esemed, aga ka sümbolid inimeste ellu „tulevad“, kuidas neid kasutatakse, hoitakse ja vajadusel taas luuakse või mis tingimustel nendest loobutakse; kas ja miks eestlased tänapäevalgi usuvad, et teatavad märgid ja kirjad kannavad endas üleloomulikku väge.

Uurimuse tulemused heidavad veidi valgust hetkel eestlaste jaoks oluliste talismanide, amulettide, ornamentide, sümbolite, nendega seotud rituaalide ja ka nende endi sisemistele seisunditele – käsitledes sealhulgas hoiakuid, uskumusi, väärtusi ja arusaamu.

Tulemuste põhjal võib väita, et animistlik struktuur elab varjatult (ilma, et inimesed seda ise teadvustaksid) eestlaste igapäevases elus tugevalt edasi. Inimeste igapäevased toimingud ja usulised rituaalid on tihedalt läbipõimunud, ähmaste piiridega, mõjutades kasutatavaid sümboleid, pühasid ja vähem pühasid esemeid, märgisüsteeme ning vastupidi.

Kindlasti vajaks antud teema edasist süvenemist.

¹ <http://www2.ttcn.ne.jp/~honkawa/9460.html>,
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf

Välise harjutuste ja meeleharjutuste seostest tiibeti budismi ningma traditsiooni džangteri (*byang gter*) õpetusliini ngöndro (*sngon 'gro*) ehk ettevalmistavate harjutuste näitel

Kadri Raudsepp (kadripp/at/yahoo.com)
Tallinna Ülikool, kultuuriuuringute doktorant

Ngöndro ehk ettevalmistavad harjutused on tiibeti budismis sissejuhatavate õpetuste ja harjutuste tsükkel, eeltingimus kõrgemate õpetuste teostamiseks. Kuigi on teada, et ka Indias olid tantratraditsioonis teatavad ettevalmistavad harjutused olemas, arendati just Tiibetis need kompleksseks süsteemiks, koosnedes tavaliselt neljast harjutusest, mida peaks sooritama vähemalt sada tuhat korda. Väliselt on tegemist peamiselt palveridade lausumisega, mille sisuks on varjupaika minek ja virgumismeele loomine, Vadžrasattvat kujustades mantralausumine, mandala pakkumine ning gurujooga (õpetaja meelevooluga ühinemine), millele lisanduvad teatud puhkudel füüsilised tegevused nagu kummarduste tegemine ning sümboolne mandalapakkumine kõigile virgunud olenditele, ning igal puhul sisemised meeleharjutused, kujustamine ja keskendumine.

Tavaliselt on ngöndrotekstid ilma pikemate kommentaarideta eraldiseisvad tekstid, koosnedes sissejuhatavatest palvetest, lühikeste sissejuhatavate ridadega põhiosast (ehk nendest palvetest, mida tegelikult 100 000 korda lausuma peab) ning järelosast, milleks on palved õpetusliinile, (palved mineviku õpetajatele). See tähendab, et juhiseid ngöndro tegemiseks tuleb saada pädevalt õpetajalt, kellel on õigus teha nii tekstiülekannet (*lung* ehk suuline ettelugemine) kui ka selgitusi anda. Õpetajate juhised põhinevad tavaliselt varasematel kommentaaridel – džangteri traditsioonis (põhjatermade traditsioon) on tuntuimad kommentaarid kirjutanud Rigdzin Pema Thrinle (Rig 'dzin Pad ma 'phrin las) (1640–1717) ja Tulku Tsorlo (sprul sku Tshul khriims bzang po) (1884–u 1957).

Nii õpetaja suulised juhised kui ka kommentaarid selgitavad, et ngöndro eesmärgiks pole mitte mehaaniline kohustusliku arvu palvete lausumine või kummarduste tegemine. Ngöndroharjutuste abil luuakse tugev alus kõrgemate vadžrajaana teostusmeetodite teostamiseks ja kõrgemate õpetuste nagu dzoktšeni (*rdzogs chen*) või mahāmudrā (tib. *phyag chen*) mõistmiseks. Kuid mitte ainult, ngöndroharjutused ise võivad samuti virgumisteeks olla. Paljud suured õpetajad on ngöndrod teinud oma elu jooksul korduvalt ning ngöndroteksti retsiteerimine on kõigi tiibeti vadžrajaana õpetajate igapäevane tegevus.

Välised harjutused on tihedalt seotud sisemiste meeleharjutustega, eelkõige erinevate kujustamisega. Selleks, et neid sooritada, tuleb meel ette valmistada. Kommentaarides kirjeldatakse kõigepealt meele ettevalmistamist, mis põhiharjutustele eelneb (seda osa nimetatakse ka välisteks ettevalmistavateks harjutusteks). Kui meel pole õigesse suunda suunatud ning hajevil, ei jõuaks keegi virgumiseni ka kõige kõrgemaid tantrateostusmeetodeid teostades. Peamiselt ningma traditsiooni džangteri õpetusliini kommentaaridele toetudes kirjeldaksin lühidalt, kuidas meel ja kehalised tegevused ngöndroharjutustes koos töötama peaksid.

Meeleharjutuste tähendusest budismis ja neid tähistavate sõnade tõlkimise probleemist

Märt Läänemets (mart_laanemets/at/yahoo.com)

Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, orientalistikakeskuse vanemteadur

1. Budismis on välja töötatud rikkalik kompleks meeleharjutusi (psühhotehnikaid), mille eesmärgiks on tekitada püsivaid muutusi isiksuse ja tema teadvuse seisundite struktuuris. Budismi mahukasse tekstikorpusesse kuulub hulk tekste meeleharjutuste kirjelduste ja juhistega nende õigeks ja tulemuslikuks sooritamiseks. Spetsiifiliste meeleharjutuste määratlemiseks ja tähistamiseks on loodud kindel terminoloogia, kus iga sõna tähistab kindlat tüüpi harjutust või seisundit.

2. Kui budismi tekstikorpus jõudis tänapäeva lääne uurijate ja tõlkijate vaatevälja (alates 19. sajandi keskpaigast), tekkis suur probleem meeleharjutuste terminoloogia tõlkimisel, kuna lääne kultuuris vastavad tegevused ja sõnavara, samuti uurijate kogemus puudus. Selleks hakati üsna suvaliselt kasutama peamiselt kristlikust traditsioonist laenatud sõnu. Domineerivaks kujunes katoliiklikust süsteemist laenatud *meditatsioon*.

3. Budistliku kultuuri, sh meeleharjutuste, ja selle tekstide, sügavamal tundmaõppimisel on saanud selgeks, et *meditatsioon*, millel on kristlikus traditsioonis oma spetsiifiline tähendus, enamasti ei sobi üldmõisteks budismi (ja teiste mittekristlike õpetuste) meeleharjutuste tähenduses. On mõistetud vajadust luua adekvaatne terminite süsteem, mis järgib algupärast sõnavara ja eri meeleharjutuste spetsiifikat.

4. Ettekandes tutvustatakse meeleharjutuste sõnavara arengut eesti ja teistes keeltes.

Sugestiivsed tehnikad atika needustahvlitel. Hirmu konstrueerimine maagias Platoni järgi

Elle Vaht (elle777/at/hot.ee)

Tartu Ülikool filosoofiateaduskond, germaani, romaani ja slaavi filoloogia instituudi doktorant

Üheks oluliseks loitsude keelt iseloomustavaks nähtuseks on nende rütmilisus. Loitse on defineeritud rütmi kaudu (Ludwig 1987: 151). Atika loits on rütmiliselt organiseeritud vormel, mille eesmärgiks on tuua ohvreid selle isiku võimu ja kontrolli alla, kes loitsu kirjutas või tellis (Gager 1992: 3). Atika loitsude põhiliseks rütmielemendiks on fraasirütm, mis saavutatakse erinevaid struktuuriparallelismi võtteid (*pariosis*, *parison*, *gradatsioon*) kasutades. Loitsude lauserütmile on iseloomulik üks joon – lausete killustumine lühikesteks, mõnikord võrdsilbilisteks alaosadeks (kommad ja koolonid). Fraasirütmi markeerijatena (ja moodustajatena) esinevad atika loitsudes mitmesugused kordusfiguurid: struktuurikordusega seotud figuurid, nagu anafoor, epifoor, kiasm, polüsündeton, asündeton; leksikaalsed kordused (epitseuksis, polüptoton, *figura etymologica*) ja kõlakordused (homoioteleuton, alliteratsioon ja paranomaasia).

Retoorilised väljendusvahendid (ka rütm), mida ma siinkohal käsitlen nende maagilises kontekstis, on iseloomulikud kogu suulisele diskursusele. Sama tehnika, mis toetab teksti sugestiivsust ja veenmisjõudu, toetab ühtlasi ka meeldejätmist ja taasesitamist. Seetõttu iseloomustab vormellik stiil mingil määral kogu mõtlemis- ja väljenduslaadi nii suulises kui varajases kirjalikus kultuuris (Ong 2002: 26). Kuid kuigi loitsud needustahvlitel on mõjutatud suulise teksti loomise tehnikatest, on nad siiski vormelikud ja rütmilised määrani, mis ei ole iseloomulik kogu suulisele diskursusele.

Maagia on retooriline kunst (ja vastupidi). Põhiline mõte on, et maagiat ja retoorikat saab seostada mitmel viisil. Võib öelda, et kõne on nõidus ja loits, mis võlub kuulajat (Gorgias, V saj eKr), kuid samuti saab rääkida maagiast kui veenmise kunstist (on olemas sofistidest lähtuv traditsioon nimetada retoorikat veenmise kunstiks). Platoni järgi teostavad maagid oma võimu läbi veenmise. Selleks et saada needus toimima, on oluline veenda inimest, et ta on neetud. Maagilised loitsud toetuvad psühholoogilistele võtetele. Oluline on ka saata inimesele märk selle kohta, et temast on saanud needuse objekt (hirmu konstrueerimine). Seega, Platoni järgi on (kahjustavas) maagias tegemist veenmise ja hirmu konstrueerimisega. Maagia püüab pigem näida kui olla ja tema eesmärk on võim (nagu ka retoorikal).

Rudolf Bultmann usundiloolasena

Jaan Lahe (jaan.lahe/at/eelk.ee)
Tallinna Ülikool, usundiloo lektor

Rudolf Bultmann (1884–1976) on tuntud eeskätt teoloogina, täpsemalt Uue Testamendi teadlasena. Tänu oma piiblihermeneutikale on ta oluline ka süstemaatilisele teoloogiale, kuid harva räägitakse Bultmannist kui usundiloolasest. Ometi on põhjust seda teha, kuna Bultmanni uurimisteeneks olid erinevad usundid ja kultused Rooma riigis.

Rudolf Bultmann on seotud religiooniloolise koolkonnaga piibliteaduses, mille keskuseks kujunes 1880. aastatel Göttingeni ülikool. Religiooniloolise koolkonna (Hermann Gunkel, Wilhelm Bousset, Johannes Weiss, Ernst Troeltsch, Wilhelm Heitmüller jt) peamiseks teeneks on religiooniloolise vaatenurga järjekindel rakendamine iisraeli usundi ja varase kristluse uurimisele. Bultmann ei kuulunud formaalselt religiooniloolisse koolkonda, kuid oli selle ideedest tugevalt mõjutatud ja seotud sellega ka isiklike sidemete kaudu (tema üks õpetajaid oli olnud Wilhelm Bousset) ning kogu tema religiooniloolist uurimistööd tuleb vaadelda nimetatud koolkonna seisukohtade taustal.

Usundiloolasena on Bultmann olnud huvitatud neist religioonidest ja kultustest, millel on olnud kokkupuuteid ristiusuga või nagu väidab Bultmann, mis on kristlust mõjutanud. Selliste religioonide ja kultustena vaatleb ta eeskätt juutlust, müsteeriumikultusi (Bultmann kasutab nende kohta mõistet „müsteeriumireligioonid“) ja gnoosist. Kui H. Gunkel ja W. Bousset panid põhirõhu juutlusele, huvitasid Bultmanni eeskätt viimased kaks.

Müsteeriumireligioone defineerib Bultmann kui vanu Lähis-Ida religioone, mis omandasid hellenismi- ja Rooma keisririigi ajajärgul uue kuju. Ta annab müsteeriumireligioonide täpse karakteristika, rõhutades, et keskne idee oli müsteeriumireligioonides lunastus, mida Bultmann seostab erilise jumalatüübiga – jumal-lunastajaga. Bultmann näeb müsteeriumireligioonides suurt lähedust ristiusule.

Gnoosist peab Bultmann eelkristlikul ajal tekkinud religioosseks liikumiseks, mille aluseks olevat idee nn „lunastatud Lunastajast“. Bultmann väidab, et nii müsteeriumiusundid kui ka gnoosis on kristlust mõjutanud – viimane on neist laenanud hulga ideid ja motiive. Kuid sellele vaatamata ei pea Bultmann kristlust „sünkretistlikuks usundiks“. Ta usub, et kristluses saab nähtavaks uus, originaalne elu- ja maailmatunnetus ning et müsteeriumiusunditest ja gnoosisest laenatud motiivid ja ideed on vaid vorm, mille abil kristlased seda uut maailmatunnetust püüdsid edasi anda. Nad olid lihtsalt sunnitud kasutama religioosset keelt, mis nende kaasaegseid kõnetas.

Kuigi Bultmanni paljud konkreetsed seisukohad pole jäänud hilisema uurimise valguses püsima, on Bultmanni mõju varakristluse religiooniloolisele uurimisele ometi olnud suur ja selle mõju püsib kuni tänaseni.